

Naturskyddsföreningen

Ge oss kraft
att förändra
Pg.90 1909-2

Policy

Marina ekosystem,
fiske och vattenbruk

Antagen av Naturskyddsföreningens riksstyrelse 2013.

Omslagsfoto: IStockphoto.

Innehåll

Inledning	5
Havens ekosystem	6
Hållbara förvaltningsprinciper	8
Ekosystemansatsen	8
Försiktighetsprincipen	8
Principen om att förorenaren betalar	8
Tillgång till information, delaktighet och rättvisa	9
Havsplanering	9
Havens problem och lösningar	10
Kust- och vattenexploatering	10
Fria vandringsvägar	10
Växthuseffekt och försurning av haven	11
Övergödning	12
Effekter	12
Fiske och fiskeriförvaltning	14
Fiskemetoder, redskap och bifångst	15
Fiskeriavtal	16
Småskaligt fiske i Syd	17
Illegalt, oreglerat och orapporterat fiske	17
Sport- och fritidsfiske	18
Fiske till foder och kosttillskott	19
Konsumtion, spårbarhet och miljöcertifiering av fisk	20
Marint och limniskt vattenbruk	21
Foder	21
Lokala effekter av vattenbruk	21
Marina däggdjur och fåglar	22
Valjakt, valfångst och delfinarier	22
Säl och tumlare	23
Buller och ljud	23
Sjöfågel	23
Marina skyddade områden	24
Främmande arter	25
Sjöfart, båtar och hamnar	25
Olyckor	25
Utsläpp	25
Hamnar	26
Båtbottenfärger	27
Tvåtaktsmotorer	27
Miljögifter	28
Blysänken och ammunition	29
Skräp	29
Olja och gasutvinning	30

Inledning

Våra hav är allvarligt hotade. Utmaningen att skydda och återskapa livskraftiga marina och kustnära ekosystem är omfattande och sträcker sig långt upp på land. Alltför länge ansågs haven outtömliga och omöjliga att påverka men forskningen visar tydligt att de marina ekosystemen har förändrats i grunden genom långvarig gödning och utsläpp från jordbruk, skogsbruk, industrier, sjöfart och avlopp. Läckage från varor, deponier, sjunkna skepp och dumpat avfall fortsätter att sprida miljögifter till havsmiljön. Skyddszoner mot land – som våtmarker, mangroveskogar och strandängar – dikas ut eller huggs ner för såväl jordbruk, skogsbruk och vattenbruk, som gruvsdrift, oljeutvinning och turism. Ohållbart fiske och skadliga fiskemetoder minskar den marina mångfalden. 85 procent av exploaterade fiskbestånd är överfiskade. Höjda vattentemperaturer och surare havsvatten till följd av koldioxidutsläpp ger stora skador på korallrev och påverkar marina arters reproduktion och spridning. Vandringshinder för arter som ål och lax störs sedan länge av vattenkraftdammar, och många bestånd är försvunna eller hotas till utrotning. Alla dessa störningar leder till stora förluster av biologisk mångfald och andra ekosystemtjänster, vilket minskar systemens resiliens och i värsta fall medför irreversibla skador.

Ändå finns hopp för havet. Exploaterade havsområden kan återhämta sig om människans påverkan begränsas och betingelserna är de rätta. Fiskbestånd svarar ofta relativt snabbt på minskat fisketryck. Havet är en fantastisk resurs. Vi vill se det sjuda av liv igen. Det förutsätter:

- Förvaltning som tillämpar ekosystemansatsen, försiktighetsprincipen och betalningsansvar för förorenaren.
- Hållbara uttag av fisk och skaldjur med icke-destruktiva och selektiva fiskemetoder.
- Vattenbruk som inte motverkar global livsmedelstrygghet eller vilda arter och deras miljö.
- Ansvarsfull försäljning och konsumtion av fisk och skaldjur.
- Fler skyddade marina områden.
- Bevarade och återställda mangroveskogar.
- Båttransporter utan negativ påverkan på marina arter och ekosystem.
- Ingen övergödning.
- Inga miljögifter.

Havens ekosystem

Hav och kustzoner täcker mer än två tredjedelar av jordens yta. De rymmer några av världens mest produktiva och artrika ekosystem som korallrev, mangroveskogar, laguner och sjögräsängar och djuphavsberg. De grunda områdena utgör bara sju procent av havsytan men är viktiga lek- och uppväxtmiljöer för marina djur och hyser runt hälften av världens fisk- och skaldjursresurser. Antalet arter i haven är okänt men stort. En kvarts miljon marina arter är beskrivna och åtminstone en miljon antas finnas; vissa menar till och med att det rör sig om upp emot tio gånger så många.

Mangroveskog är ett av världens mest produktiva ekosystem och finns mellan land och hav längs tropiska och subtropiska kuster. Mangroven erbjuder både skydd och skafferi åt fiskar, skaldjur och andra organismer. Den dämpar hårda vindar och stora vågor och stabiliserar marken vilket motverkar kusterosion. Dessutom filtrerar mangroven sediment och föroreningar från land på vägen till havet. Miljontals människor är beroende av mangrovekosystemet för sin försörjning. Det ger fisk, skaldjur, byggmaterial, ved och mediciner.

En fjärdedel av de beskrivna arterna i havet, är knutna till korallrev. Korallrev erbjuder föda och skydd och fungerar som barnkammare för ca 4000, eller omkring en fjärdedel av de hittills beskrivna fiskarterna i haven. Korallreven är oerhört viktiga för människor som bor i närheten. De ger mat, skydd mot erosion och stora vågor, samt intäkter genom turism. Koraller finns även i temperade vatten, så kallade kallvattenkoraller. I Sverige finns t ex ögonkorall i Kosterfjorden och kring Väderöarna.

Tångskogar och ålgräsängar är högproduktiva kustekosystem, inte minst i svenska vatten. De fungerar som barnkammare, skydd, växtplats och föda för många olika makro- och mikroskopiska växter och djur. I Sverige har tång samlats in på hösten och lagts på åkrar som gödning. I flera tropiska länder skördas vilda och odlade alger som mat, gödsel och för produktion av gelatinprodukten agar.

Utöver biologisk mångfald producerar marina ekosystem en mängd andra ekosystemtjänster. Den mest uppenbara är fisk och skaldjur som är nyttiga och resurseffektiva livsmedel. För runt en miljard människor utgör fisk och skaldjur den främsta animaliska proteinkällan. Runt om i världen arbetar hundratals miljoner människor med någon sorts fiskerelaterad verksamhet och de allra flesta lever i fattiga länder. I Sverige bidrar yrkesfiskare och beredningsindustrier till ett levande kustsamhälle.

Havet erbjuder fantastiska möjligheter till rekreation, naturupplevelser och sport. Havet bär också på många kulturella, religiösa och ceremoniella värden. Många människor i världen bor vid eller nära havet. En stor del av världens turister besöker också havet vilket betingar omfattande värden för samhället. Rena och levande hav är en förutsättning för många havsrelaterade aktiviteter såsom dykning, sportfiske samt val- och salturism. Sverige har en kuststräcka på ungefär 8000 km om man räknar med alla öar och vikar

och har cirka 100 000 sjöar. I Sverige finns också några av världens största skärgårdar med sammanlagt över 60 000 öar. Var åttonde vuxen svensk äger en båt.

Fartygstransport är ett av de mest resurseffektiva transportmedlen för människor och varor. Detta gäller särskilt vid tunga laster och i måttlig fart. Antalet transporter till havs ökar stadigt.

Havsvattnet är den i särklass största koldioxidsänkan och kustnära ekosystem som mangroveskogar och sjögräsängar binder mycket kol, ofta under tusentals år. Havet har också andra viktiga reglerande funktioner, t ex fördelar havsströmmar värme och kyla över klotet vilket bidrar till årstidsfenomen. Genom vattnets kretslopp förflyttas näring och sediment från land till hav. Havsbotten och särskilt kontinentalsocklarna rymmer resurser i form av olja, gas, sand, metaller, salt och diamanter.

Hållbara förvaltningsprinciper

FN:s havsrättskonvention beskriver nationers rättigheter och skyldigheter vid nyttjandet av haven och dess resurser. Konventionen delar in havsområdena i inre vatten (land–yttersta öarna), territorialhav (max 12 nautiska mil utanför yttersta öarna), exklusiv ekonomisk zon (max 200 nautiska mil från yttersta öarna), kontinentalsockel, samt fritt hav. Nationernas egen beslutsrätt minskar som regel med avståndet från land. Inom EU delar varje land sin exklusiva ekonomiska zon med övriga EU-länder. De gemensamma fiskeresurserna förvaltas genom direktverkande förordningar i samband mellan ministerråd och parlament. Kustnära fiske och inlandsfiske täcks i regel inte av EU:s förvaltning. Fiske på internationellt vatten regleras ofta genom regionala fiskeförvaltningsorganisationer. Internationell sjöfart regleras i sin tur genom Internationella Sjöfartsorganisationen IMO. I båda organen företräds EU:s medlemsländer av EU-kommissionen.

Stora delar av haven ligger idag utanför nationalstaternas kontroll medan andra delar spänner över flera nationers territorium, utan att länderna alltid har gemensamma förvaltningssystem. Dessutom är kunskapsbristerna stora om vad som sker under ytan och inte sällan råder kontroverser mellan olika aktörer om hur haven ska förvaltas. Därför behöver följande principer och ansatser tillämpas.

Ekosystemansatsen

Ekosystemansatsen innebär att bevarandet av biologisk mångfald integreras med hållbart nyttjande av ekosystemtjänster. Hänsyn ska tas till alla aktiviteter som kan påverka de marina ekosystemen samt hur olika störningar och delar av ekosystemen kan påverka varandra. Det är ett nytt synsätt jämfört med till exempel fiskepolitikens traditionella fokus på ett fiskbestånd i taget. Ansatsen förutsätter en god förståelse för marina processer och t ex nyckelarter, näringskedjor och interagerande system, liksom om socioekonomiska och kulturella frågor. All relevant information bör beaktas, såväl vetenskapliga som traditionella kunskaper och metoder, och förvaltningen bör vara decentraliserad till lägsta hållbara nivå och vara öppen för folkligt deltagande som kan uttrycka lokala och allmänna intressen.

Försiktighetsprincipen

Försiktighetsprincipen är en förutsättning för ekosystemansatsen. Den är väl förankrad i nationell och internationell rätt och innebär att åtgärder mot miljöhot ska vidtas trots avsaknad av full vetenskaplig bevisning om risker och problem. Inom EU:s fiskeriförvaltning föreslår forskare försiktighetsnivåer i form av fiskekvoter som sätts under den gräns där fiskbestånden riskerar att minska, men råden förbigås oftast i politiska beslut. Principen innebär också att förebyggande åtgärder vid källan är bättre än åtgärder i efterhand.

Principen om att förorenaren betalar

Principen om förorenarens betalningsansvar är en hörnsten i miljöpolitiken sedan länge. Den innebär att förorenare ska täcka kostnaderna för att motverka miljöproblem

och dessutom betala för de skador som uppstår. Den har hittills främst används vid föroreningar men den börjar alltmer tillämpas även inom andra områden. t ex vid skador på biologisk mångfald på grund av vattenkraft. Principen innebär även att miljöskadliga subventioner ska avvecklas, t ex de bidrag till fiskeindustrin som gör fiskeflottan kapabel att fiska mer än dubbelt så mycket fisk som det finns i haven.

Tillgång till information, delaktighet och rättvisa

På många håll i världen saknas information om hur fisket förvaltas. Ofta döljs grundläggande information om vilka båtar som fiskar, på vilka bestånd de fiskar och i vilken utsträckning det sker. Bristen på öppenhet underlättar korrupktion och illegalt fiske och underminerar ansvarsutkrävande och folkligt deltagande. Inom bl a EU ska den internationella Århuskonvention garantera rätten till information, rätten att delta i beslutsprocesser och rätten till rättslig prövning, men det saknas en global motsvarighet.

Havsplanering

I Sverige sker sedan länge en organiserad planering av aktiviteter och infrastrukturer på land, bland annat genom plan- och bygglagen. Men trots att havet är hårt nyttjat av olika intressen har planering av haven ännu inte prioriterats, varken i svensk eller i europeisk förvaltning. Endast en bråkdel av kustkommunerna planerar idag för sina kustnära havsområden, och i den ekonomiska zonen saknas helt en utvecklad och samordnad förvaltning, vilket bör åtgärdas från lokal till internationell nivå.

Naturskyddsföreningen anser:

- att all förvaltning av hav och sötvatten ska bedömas och regleras utifrån ekosystemansatsen, försiktighetsprincipen och principen om att förorenaren eller utövaren ska betala för de miljöskador som denne orsakar,
- att alla miljöskadliga fiskesubventioner ska förbjudas nationellt (av regeringar), inom EU (i fiskepolitiken) och internationellt (av World Trade Organisation), inklusive bidrag till vattenbruk och skattelättnader för båtbränsle,
- att politiken inom olika områden som fiske, jordbruk, båttransporter och energiomvandling måste koordineras med ett integrerat planeringsverktyg för olika havsområden,
- att en global konvention som motsvarar Århuskonvention ska utformas och omfatta förvaltning av fiske och marina ekosystem, samt
- att FN:s havsrättskonvention ska moderniseras till att omfatta nya hot mot haven, såsom försurning och djuphavsborrning, samt ska ge bättre skydd för den marina biologiska mångfalden.

Havens problem och lösningar

Kust- och vattenexploatering

Cirka 40 procent av världens befolkning bor i kustområden vilka traditionellt har erbjudit människor god tillgång till mat och transporter. Runt om i världen förstörs kustnära ekosystem i rask takt av bebyggelse, turism, vattenbruk och industrier. I Syd förstörs försörjningsmöjligheterna för många människor som lever i fattigdom. Utbredd korruption och bristande respekt för mänskliga rättigheter leder ofta till marginalisering av lokalbefolkningen, trots internationella avtal om att skydda traditionella brukares rätt att hållbart nyttja naturresurser.

I Sverige exploateras kuster genom bebyggelse, hamnar, bryggor och industrier. De strandskyddsregler som gällt i decennier har försvagats, vilket drabbar friluftsliv och naturmiljöer. Grunda och skyddade vikar är ofta högproduktiva under sommaren, där de fungerar som lek- och uppväxtområden för många djur, men störs av föroreningar och buller från båttrafik. På grund av landhöjningen sker muddring för att hindra att bryggor och hamnar blir obrukbara, vilket skadar miljön genom grumling, upprivning av miljögifter och torrläggning av översvänningsområden.

Fria vandringsvägar

Många djur delar sin livscykel mellan söt- och saltvatten och är beroende av fri rörlighet däremellan. Bland de svenska fiskar som drabbats hårdast av vandringshinder i form av vattenkraftdammar, vägtrummor och regleringsdammar finns lax, öring, ål, stör, asp, stormusslor och nejonögon. Viktiga livsmiljöer för utter, bäver och strömstare har också förstörts. De allra flesta av Sveriges över 2000 vattenkraftsdammar har gamla tillstånd utan krav på minimitappning och hänsyn. Detta har medfört stora förluster av biologisk mångfald, samt minskade möjligheter för turism och fiske. Senast 2021 ska dock Sverige leva upp till kraven om ”god ekologisk status” och ”god ekologisk potential” i alla vattendrag enligt EU:s vattendirektiv, vilket kräver stora satsningar och avsevärda förbättringar. Flera av de hotade arterna är också prioriterade arter i EU:s art- och habitatdirektiv med krav på skydd för att uppnå gynnsam bevarandestatus. För de vandrade fiskarter som lever en del av sitt liv till havs, t ex lax och ål, ställs också krav i EU:s havsmiljödirektiv samt den EU-gemensamma fiskeripolitiken.

Vind- och vågkraft

Vind- och vågkraft är förnybara energikällor som utvinns i och runt havet. Miljövinster är stora förutsatt att val av lokaler görs så att höga naturvärden inte hotas. Säl har visat sig reagera negativt framför allt vid konstruktionen av vindkraftverk. Fåglar kan påverkas vid flykt, främst om vindkraftverk anläggs vid flyttvägar. Fundamenten till vindkraft-

verk tillför hårbottenssubstrat till områden, ibland till sådana där hårbottnar saknas, t ex utsjösandbankar. Dessa artificiella hårbottnar kan attrahera arter som normalt inte trivs i området och därigenom öka mångfalden lokalt. Denna effekt förstärks ofta av att trålfiske omöjliggörs i området. Samtidigt kan mängden tillgängligt mjukbottenssubstrat minska och strömmar och sedimentering förändras, vilket kan leda till lägre produktivitet och ett i grunden förändrat ekosystem.

Naturskyddsföreningen anser:

- att all marin etablering av industriell verksamhet, inklusive vattenbruksanläggningar och marinor i kustzoner, enligt bestämmelser i lag ska föregås av och utformas med hänsyn till miljökonsekvensbeskrivningar; lokala brukare ska ges möjlighet att delta i beslutsprocessen,
- att stränderna ska värnas bättre både nationellt och internationellt; i Sverige ska strandskyddet i miljöbalken skärpas så att möjligheten att ge dispenser och undantag i värdefulla eller exploaterade områden minskar,
- att muddring i marina områden inte ska tillåtas om samhällsvärdet är ringa eller obefintligt,
- vattenkraftbolag ska åläggas bekosta återställande av redan uppkomna skador i vattendrag,
- att alla dammar och vattenkraftverk i lag ska åläggas minimitappning samt att konstruera faunapassager för fri upp- och nervandring för bland annat fisk, bekostat av verksamhetsutövaren, samt
- att flyttfågelsträckningar och häckningsområden för stora fåglar samt sjöfåglars födosökområden ska skyddas vid placering och drift av vindkraftverk på utsjöbankar och andra grundområden; den fortsatta utbyggnaden av vind- och vågkraftverk till havs ska föregås av en noggrann planering så att höga naturvärden inte hotas.

Växthuseffekt och försurning av haven

Haven absorberar mer än en fjärdedel av koldioxidutsläppen, men när koldioxiden löses bildas kolsyra och vattnets pH sänks. De senaste 100 åren har haven blivit omkring 25 procent surare och idag är pH i världshaven det lägsta på 400 000 år. Forskare har visat att havslevande djurs förmåga att bilda skal och andra kalkstrukturer har försämrats och lägre överlevnad och beteendeförändringar hos en rad akvatiska organismer har observerats. Blekning och massdöd av korallrev runt hela världen och förflyttning av fiskbestånd norrut och söderut beror sannolikt på förhöjd vattentemperatur.

Den globala uppvärmningen medför också en stigande havsytta vilket gör att kustområden oftare översvämmas. Det kan leda till att deponier, slagghögar och industrier läcker mer gifter till havet. Effekten på de kustnära ekosystemen t ex mangroveskogar är svår-

förutsägbar, men om dessa viktiga kolsänkor förstörs förvärras situationen än mer. Den sammanlagda effekten är ännu överblickbar.

Klimatpolitiken är alldeles för svag både nationellt och internationellt. Naturskyddsföreningens klimatpolicy redovisar föreningens samlade ställningstaganden inom området. När det gäller specifika initiativ som rör havsmiljön, som Blue Carbon Initiative, är det viktigt att hänsyn tas till intressena bland traditionella och småskaliga nyttjare, inklusive ursprungsfolk.

Naturskyddsföreningen anser:

- att utsläppen av växthusgaser ska vara nära noll i Sverige år 2030 och nära noll globalt år 2050,
- att havets roll för klimatregleringen, de marina ekosystemens upptag av koldioxid och havsströmmarnas fördelning av värme och kyla runt jordklotet, ska uppmärksammas och värnas, samt
- att klimatinitiativ i Syd ska präglas av ett rättighetsperspektiv och hänsyn till fattiga människors behov; och att de ska säkerställa bevarandet av mångfald och ekosystemtjänster med respekt för de traditionella brukarnas rätt till deltagande och hållbart nyttjande.

Övergödning

Effekter

Övergödningen leder i Östersjön och på västkusten till masstillväxt av mikroalger, cyanobakterier och fintrådiga alger. De fintrådiga algerna stjälar näring och solljus från de ekologiskt viktiga ålgräsängarna och tångbältena. När mikroalger och bakterier i de fria vattenmassorna sjunker till botten och bryts ner konsumeras syre, vilket skapar döda bottenar. Runt om i världen ökar sådana områden i omfattning. De värst utsatta havsområdena inkluderar Östersjön, Mexikanska golfen, Röda havet och USA:s östkust. Effekterna av övergödning påverkas av mängden fisk i systemet eftersom större mängder fisk kan binda mer näring. Balansen mellan planktonätande fisk och rovfisk påverkar också mängden alger och därmed grumligheten i vattnet.

Övergödning beror på utsläpp av näringsämnen, främst kväve och fosfor från jordbruk, avlopp och trafik. Svenskt jordbruk har minskat kväve- och fosforläckagen men står ännu för ca hälften av kvävetillförseln. I genomsnitt passerar en tredjedel av kvävegödseln åkerjorden utan att komma till nytta. Eftersom våtmarker dikats ut, sjöar sänkts och vattendrag rätats ut når onödigt mycket näring till havet. Fosfor kommer från jordbruk och avlopp men är numera förbjudet i både tvätt- och diskmedel och många svenska reningsverk renar fosfor bra. Nära hälften av de 700 000 fastigheter i Sverige som har enskilt avlopp bedöms ha anläggningar som inte är godkända, ungefär 130 000 har enbart slamavskiljning och är därmed direkt olagliga (Källa HoV 2013 redovisning dnr 2533-

12). Föreningens samlade ställningstaganden om jordbruket utvecklas i föreningens jordbrukspolicy som bland annat efterlyser bättre kvävehantering genom växtföljder med fleråriga grödor och jämnare regional fördelning mellan djurhållning och växtodling. Allt detta är delar av ekologisk odling.

På grund av långvarig övergödning finns idag mycket fosfor i systemet som när den bryts ner delvis åter igen blir tillgänglig för tillväxt av alger. Detta faktum tillsammans med cyanobakteriernas förmåga att binda kväve från luften, gör att Östersjön på vissa ställen nästan är självgödande. Återhämtningen till ett mindre näringsrikt hav kommer därför att ta mycket lång tid. I det läge som råder förs ibland förslag fram om tekniska lösningar på övergödningen i Östersjön, t ex storskalig utfiskning av planktonätande fisk, pumpning av syrerikt vatten till syrgasfria bottenar och fällning av fosfor genom att sprida bindande ämnen på bottenarna. Dessa biomanipulativa åtgärder syftar till att motverka symptomen men inte orsakerna, och metoderna är mycket osäkra och kan på sin höjd bara fungera tillfälligt om inte tillflödena av näring stryps. Att tillsätta kemikalier till havet är dessutom mer eller mindre oåterkalleligt.

Naturskyddsföreningen anser:

- att hushållningen med näringsämnen i jordbruket ska förbättras rejält, bl a genom integrering av växt- och djurproduktion, kvävefixerande grödor, lokal fosforbalans och rena kretslopp,
- att den svenska skatten på kväve i gödselmedel ska återinföras, dubblas och sedan successivt höjas; skatten kan omvandlas till en avgift och medlen kan behöva återföras till jordbruket, särskilt i de fall som full ersättning för kollektiva nyttigheter inte ges,
- att jordbruket i Sverige ska vara ekologiskt senast 2050, och att riksdagen ska anta ett mål om att minst 50 procent av åkermarken ska vara ekologiskt odlad 2030,
- att våtmarker, sjöar och vattendrag som naturliga kvävefallor ska återskapas och restaureras, finansierat med ökade miljöanslag i statsbudgeten,
- att gröna skyddszoner mot vattendrag ska inrättas i syfte att hindra ytavrinning av fosfor,
- att kommuner ska ta fram långsiktiga strategier för minskning av näringsläckage från enskilda avlopp, och att lokal cirkulation av näringsämnen ska premieras, exempelvis genom separerande toalettsystem, samt
- att storskalig biomanipulation i havsmiljöer som huvudregel inte ska tillåtas.

Fiske och fiskeriförvaltning

De flesta av världens kommersiella fiskbestånd är idag fullt nyttjade eller överexploaterade. Om trenden fortsätter är haven i värsta fall tömda på matfisk i mitten av 2000-talet. Ohållbart fiske minskar möjligheterna för många människor i fattigdom att försörja sig, vara friska, utbilda sig och leva ett värdigt liv. Läget är särskilt allvarligt i Afrika där upp till hälften av potentialen för fiske går förlorad på grund av ohållbart fiske.

Fiske påverkar inte bara enskilda kommersiella arter utan även hela ekosystem, t ex betare och därmed betestryck på fleråriga alger och växter, både i svenska och tropiska hav. I svenska hav syns effekten av mångårigt överfiske inte minst på ål, lax, torsk, vittling, marulk, havskatt, pigghaj och hälleflundra. Antalet ålyngel som kommer simmande från Sargassohavet har minskat med över 99 procent på 50 år. I takt med att bestånd har fiskats ut har industrin sökt nya arter djupare i havet eller längre ner i näringskedjan. Djuphavsfiskar samt hajar och rockor är särskilt känsliga för överfiske eftersom de växer långsamt och har låg reproduktion.

Inom EU delar varje land sin ekonomiska zon (200 nautiska mil = 36 mil) med övriga medlemsstater och det finns en gemensam fiskeripolitik (GFP). Genom GFP tas detaljerade förvaltningsbeslut på ministernivå, långt från brukarna och ofta endast för ett år i taget. För flertalet kommersiellt fiskade bestånd saknas också beståndsuppskattningar och forskarnas rekommendationer följs i regel inte av beslutsfattarna. Ett generöst bidragssystem har dessutom lett till en alltför stor fiskeflotta. Sammantaget har resultatet blivit utfiskning och dålig lönsamhet i fiskenäringen. För att få ett långsiktigt hållbart fiske i EU behöver uttagen begränsas så att bestånden kan återuppbäggas till en nivå som tillåter ett så kallat maximalt hållbart fiskeuttag.

I fattiga länder fungerar beståndsuppskattningar, fångstrapportering och fiskeövervakning i många fall **dåligt**. I vissa länder finns förvisso viss lagstiftning men ofta är tillämpningen mycket svag samtidigt som öppenheten i fiskepolitiken är bristfällig och förutsättningarna för folkligt deltagande begränsade.

Naturskyddsföreningen anser:

- att fiskeuttag ska baseras på bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap,
- att alla kommersiellt fiskade bestånd hålls över den populationsnivå, bedömd enligt försiktighetsprincipen, som ger maximalt hållbara uttag; inom EU ska detta ske senast 2015,
- att fiskeförvaltning ska ge företräde för det fiske som sker med minst miljöpåverkan och som mest bidrar till att tillgodose fattiga människors intressen,
- att den marina förvaltningen ska ske så nära brukaren som möjligt förutsatt tydliga, hållbara och långsiktiga mål och principer på nationell och internationell nivå, samt

- att öppenheten inom fiskeförvaltningen ska öka: statliga subventioner, fiskeavtal, omfattningen och värdet av fisket, licensköp, fiskebåtars och dess ägares identitet, fångstrapporering och beståndsuppskattningar ska öppet redovisas för medborgarna.

Fiskemetoder, redskap och bifångst

Allt starkare motorer och bättre teknik för att lokalisera fisk har dramatiskt ökat möjligheterna att fiska på allt större djup och i områden där fiske inte bedrivits tidigare. Vissa fiskemetoder är påtagligt destruktiva och bottentrålare med tunga kedjor och skovlar som plöjer djupa sår har förstört många botten. När arter som bildar strukturer på botten, såsom koraller, musslor och ostron, försvinner på grund av bottentrålning, kan klara och näringsfattiga hav- och kustområden omvandlas till algdominerade, grumliga och näringsrika vatten, ibland irreversibelt.

Många fiskemetoder, framförallt bottentrålning, samt finmaskiga nät- och krokredskap, fångar och dödar djur som egentligen inte är målararter, så kallad bifångst. Bifångst i redskap är det främsta hotet mot många arter av fiskar (inte minst hajar), delfiner, sjöfåglar och sköldpaddor. Men även kommersiella arter som torsk, hälleflundra, och marulk kan utgöra bifångst innan de fortplantat sig eller om de inte är mållart för fisket. Bifångst leder ibland till utkast, det vill säga att yrkesfiskare kastar fångst de inte vill ha tillbaka i havet, död eller döende.

Ett stort antal fiskarter lever vid korallreven och många av dem har ett avsevärt kommersiellt värde. Idag påverkas över hälften av världens korallrev negativt av fiske, inte sällan på grund av destruktiva metoder som dynamitfiske och fiske med giftet cyanid. Särskilt allvarlig är förlusten av algätande fiskar; utan dem övergår många rev till ett algdominerat tillstånd, med minskad mångfald som följd. Effekterna av förstörda rev slår hårt mot kustsamhällen, inte minst på grund av minskad turism.

Hajar och andra stora rovfiskar är ofta nyckelarter i de marina ekosystemen men minskar i både antal och storlek över hela världen. Stora fiskar och rovfiskar kan skyddas genom minskat fisketryck och med fasta redskap med lämpliga maskstorlekar. Fasta nät kan dock ha stora bifångster av däggdjur och fåglar.

Sedan några decennier sker ett djuphavsfiske från 400 ner till flera tusen meters djup. Det har lett till ett överfiske av djuphavsfiskar, som kan bli mycket gamla, har sen könsmognad och en ojämn och låg reproduktionsförmåga. Hit hör hälleflundra, marulk och havsmus i svenska vatten. Fiske efter hajfenor då fenorna skärs av och hajarna dumpas döende är resursineffektivt och grymt. Det saknas ofta vetenskapliga beståndsuppskattningar för broskfiskar, ofta artbestäms de inte ens när de fångas.

Naturskyddsföreningen anser:

- att eftersom stora fiskar och rovfiskar har viktiga ekologiska funktioner och ofta är hotade, särskilt ska skyddas genom minskat fisketryck, skyddade områden och selektiva fiskemetoder,
- att destruktiva och ohållbara fiskemetoder såsom bottenrålning, djuphavsfiske och dynamitfiske ska förbjudas på nationell nivå 2015, inom EU 2016 samt på internationell nivå 2020,
- att fiskeredskap och fiskemetoder som fångar marina organismer som inte tas tillvara, som inte är föremål för en hållbar förvaltning eller som är hotade ska fasas ut genom den gemensamma fiskepolitiken i EU och genom beslut i FN,
- att riktat hajfenfiske, så kallad ”finning” ska förbjudas genom beslut i FN omgående, att EU:s fiskeaktörer inte ska tillåtas att använda sådana fiskemetoder i andra länders vatten, som är förbjudna inom EU, samt
- att allt riktat fiske på hotade fiskarter eller bestånd, såsom europeisk ål och vissa lax- och tonfiskbestånd, ska förbjudas med omedelbar verkan, både nationellt och internationellt.

Fiskeriavtal

Många länder säljer fiskerättigheter i egna vatten till andra länder eller till enskilda fiskeföretag. Inom ramen för FN:s havsrättskonvention UNCLOS slås det till och med fast att ett land har skyldighet att sälja ett eventuellt överskott av fisk inom landets ekonomiska zoner (vanligtvis 200 sjömil) om det finns en köpare. Bristen på tillförlitliga beståndsuppskattningar i Syd gör det dock ofta omöjligt att bedöma om det finns ett överskott. Många utländska fartyg som utnyttjar avtalen, fiskar helt utan begränsningar. Enligt studier i flera afrikanska länder ödelägger det utländska fisket bestånden, vilket äventyrar befolkningens livsuppehälle och proteintillgång.

EU har ingått ett 20-tal fiskeriavtal med andra länder, vilket ger unionens fiskeflotta tillgång till dessa länders ekonomiska zon. Avtalen finansieras till stor del av EU med avsikten att pengarna, i de fall avtal slutits med ett land i Syd, ska ge stöd till avtalslandets fiskesektor. I realiteten går dock stöd sällan till det småskaliga fisket. Utformningen av avtalen bestäms av EU:s gemensamma fiskeripolitik.

Naturskyddsföreningen anser:

- att EU:s fiskeri- och handelspolitik ska bidra till fattigdomsbekämpning och tryggad tillgång till mat i Syd och ska vara samstämmig med EU:s utvecklingspolitik, samt
- att avtal och protokoll mellan EU och tredje land ska bygga på sakliga beståndsuppskattningar, stödja landets småskaliga och hållbara fiskesektor, respektera mänskliga rättigheter, underordnas internationella avtal, samt vara öppna och underlätta civilsamhällets deltagande i beslutsprocessen, såväl i EU som i tredje land.

Småskaligt fiske i Syd

Småskaligt fiske bidrar med mer än hälften av världens fisk- och skaldjursfångster. De småskaliga fiskarna utgör också mer än 90 procent av världens 35 miljoner fiskare och finns nästan uteslutande i Syd. Deras verksamhet genererar sysselsättning till hundratal miljoner människor som arbetar med bland annat beredning och småskalig handel. Hälften av alla fiskearbetare är kvinnor. Deras inkomster och insatser är ovärderliga för många familjer och inte minst barn. Trots detta uppmärksammas det småskaliga fisket och kvinnornas roll sällan i Sveriges eller EU:s utvecklingspolitik.

Det småskaliga fisket saknar i regel aktiv förvaltning och det syns sällan i nationell statistik eller strategier för fattigdomsbekämpning. Utövarna utgör ofta en fattig och marginaliserad grupp. Bland orsakerna finns osäkra rättigheter till fiskeresursen, dåligt hälsoskydd, låg utbildning och sårbarhet för naturkatastrofer. Kvinnorna är mest utsatta och deras rättigheter kränks ofta systematiskt. Många fiskesamhällen har brukat de marina resurserna i generationer men deras ofta hållbara förvaltningsmodeller har inte sällan urholkats på grund av det oreglerade storskaliga fisket.

Naturskyddsföreningen anser:

- att FAO ska anta rättighetsbaserade och genderkänsliga riktlinjer för att trygga ett hållbart småskaligt fiske i Syd; riktlinjerna ska erkänna det hållbara småskaliga fiskets betydelse för tryggad tillgång till mat, ekonomisk utveckling och fattigdomsbekämpning,
- att regeringar ska erkänna småskaliga fiskares kollektiva rättigheter att hållbart nyttja marina resurser samt ge dem verktyg och tillräcklig information för att kunna vara delaktiga i beslut som rör de marina resurserna,
- att Sverige, EU, FAO och kustländer i Syd ska integrera hållbart småskaligt fiske och dess potential för fattigdomsbekämpning i utvecklingspolitiken, samt
- att kvinnors roll i fisket och deras deltagande i beslutsprocesser som rör marin förvaltning ska synliggöras, värderas och stödjas av länders fiskeri- och utvecklingspolitik.

Illegalt, oreglerat och orapporterat fiske

Det illegala, oreglerade eller orapporterade fisket (IUU) uppskattas omfatta fisk till ett värde av 20-50 miljarder kronor. Det är störst på internationellt vatten och i fattiga länder med små resurser att kontrollera och sanktionera fiskebrott. I vissa länder uppskattas mer än hälften av fisket vara IUU och verksamheten bedrivs ibland som organiserad brottslighet. Internationella åtaganden och verktyg mot illegalt fiske är helt otillräckliga. EU har sedan 2010 en förordning som ska förhindra att IUU-fisk säljs inom EU, men den är långt ifrån heltäckande. Fisk och skaldjur som fötts upp på fiskmjöl baserat på IUU-fiske omfattas inte av förordningen. Att registrera fartyg till länder utan förvaltning eller kontroll av fisket, under s.k. bekvämlighetsflagg, är utbrett inom det industriella fisket.

Naturskyddsföreningen anser:

- att FAO ska upprätta ett globalt och öppet register för fiskefartyg som inkluderar fartygets tidigare namn och flaggstat, ägare och ursprung, samt detaljer om eventuell tidigare IUU-relaterad fiskeverksamhet,
- att kontrollen av omlastning av fisk till havs ska förstärkas på internationell nivå,
- att flaggstaterna ska ta större ansvar för att motverka IUU och bruket av bekvämlighetsflagg för fiskefartyg, t ex genom att det inom ramen för UNCLOS krävs en reell koppling mellan flaggstat och fiskeverksamhet, samt
- att EU:s IUU-förordning ska omfatta det foderfiske som genererar foder till odlade fiskar och skaldjur.

Sport- och fritidsfiske

Sport- och fritidsfiske samt fiske med stöd av enskild rätt bedrivs utan ekonomisk vinning av fångsten. Både i Syd och i Nord kan fisket dock ha betydelse för matförsörjningen samtidigt som det bidrar till positiva naturupplevelser. Sport- och fritidsfiske kan ha stor påverkan på lokala fisk- och skaldjursbestånd. På flera hotade laxbestånd pågår både sport- och fritidsfiske. Troféfiske på gädda, gös och havsöring befaras också ge negativ effekt på kustbestånd. Idag är rapporteringen inom både sport- och fritidsfiske bristfällig vilket försvårar en hållbar förvaltning.

Återsättning av fångad fisk, ibland benämnt ”catch-and-release”, ökar i omfattning. Ibland kan omfattande sportfiske utan önskan om att ta tillvara fångsten vara svårt att försvara. Studier på tillbakasläppt fisk tyder dock på att fisken under de flesta förutsättningar inte tar stor skada. Har en fisk fångats bör därför återsättning ske när det handlar om icke köns mogna och fredade fiskar, och fiskar i vatten där man av förvaltnings-skäl inte kan tillåta att man tar upp mer än en viss mängd fisk. För att skydda de ekologiskt viktiga stora fiskarna bör man sträva efter att tillämpa ett så kallat fönsteruttag, där de minsta och de största fiskarna återsätts. Sportfiskeorganisationer, men också fiskeförvaltare, har ett stort ansvar för att upplysa brett om skonsam återutsättning.

På olika håll i Sverige finns ett antal naturligt fisktomma sjöar där den övriga faunan utvecklats utan närvaro av fiskpredatorer. Utsättning av fisk i sådana sjöar innebär störningar på ekosystemet. Utsättning av fisk och skaldjur medför också alltid risk för spridning av parasiter och sjukdomar till, samt genetisk påverkan av, vilda släktingar. Utsättning av signalkräfta med kräftpest har gett mycket negativa konsekvenser för den inhemska flodkräftan som är på väg att utrotas i Sverige. De storskaliga kompensationsutsättningarna av lax och öring som skett för att upprätthålla ett yrkes-, fritids- eller sportfiske i dämnda floder, har haft negativa effekter på vilda bestånden eftersom de odlade fiskarna har beblandat sig med vilda fiskar och utarmat populationernas genetiska särprägel.

Naturskyddsföreningen anser:

- att sport- och fritidsfiske så långt möjligt ska syfta till att tillvarata fångsten för förtäring,
- att återutsättning av fisk bör ske när det handlar om icke könsmogna eller fredade fiskar, och fiskar i vatten där man av förvaltningskäl inte kan tillåta att man tar upp mer än en viss mängd fisk. Det är också viktigt att återsätta de största individerna eftersom de har stort reproduktivt och beståndsstabiliserande värde,
- att för centralt förvaltade fiskar och skaldjursbestånd ska fångsterna i sport- och fritidsfiske uppskattas och rapporteras,
- att återutsättning av fångad fisk och skaldjur alltid ska ske med minsta möjliga skada på djuret, samt
- att avsiktlig utsättning av fisk och skaldjur i svenska vatten endast ska ske i bevarandesyfte av lokala populationer och under strikt kontroll med avseende på djurhälsa och genetik.

Fiske till foder och kosttillskott

Ca 75 procent av den fisk som tas upp är ämnad för direkt mänsklig konsumtion. Resten går till att producera fiskmjöl och fiskolja, primärt för att föda upp fiskar och räkor. En mindre del går också till kyckling- och svinuppfödning samt till produktion av kosttillskott.

I det industriella pelagiska foderfisket fiskas främst arter som betingar ett lågt pris eller som inte är eftertraktade som människoföda, till exempel anchoveta, tobis och skarp-sill. Dessa mindre fiskar har ändå en potential att bli en viktig proteinkälla i Syd, särskilt när större och mer eftertraktade rovfiskar har fiskats bort. De utgör också en viktig födolänk i de lokala ekosystemen. Idag fiskas de ofta alltför hårt vilket kan leda till svält hos sälar och sjöfåglar, ett underskott av basföda för större fiskar och som konsekvens ett utarmat ekosystem som även kan drabba fattiga människor.

I många länder i Syd bedrivs ett destruktivt foderfiske med småmaskiga bottentrålar som fångar allt i sin väg. Fångsten omfattar ofta fiskyngel som, om de fått växa vidare, hade blivit stora och värdefulla för lokalbefolkningen och ekosystemen.

Det blir allt vanligare att komplettera kosten med omega3-tillskott och tillskott som innehåller olika fiskprodukter. Bland de arter som fiskas för att förse denna industri med råmaterial finns hajar, men också krill, en liten räka som utgör en viktig bas i många marina ekosystems näringskedjor och som bytesdjur för valar. Krillfiske har blivit en stor industri, inte minst i antarktiska vatten, och beräknas att öka ytterligare under de närmaste åren.

Naturskyddsföreningen anser:

- att fiske som förser foder- och kosttillskottsindustrin med råvaror inte ska undergräva den globala livsmedelstryggheten eller äventyra lokalt förekommande arter och ekosystem.

Konsumtion, spårbarhet och miljöcertifiering av fisk

Fisk är på många sätt ett hälsosamt livsmedel som bidrar med viktiga vitaminer, mineraler och långkedjade fettsyror. För cirka en miljard människor i Syd utgör fisk den primära proteinkällan och kan göra skillnad mellan god hälsa och allvarlig sjukdom. Men konsumtion av fisk är också direkt länkad till överfiske eftersom det globala överfisket drivs av de rika ländernas efterfrågan på fisk. Konsumtionen av fisk globalt ökar ständigt men fördelningen är ojämn med ökad fiskkonsumtion i Nord och minskad i stora delar av Syd. Idag kommer merparten av världens fiskkonsumtion från vildfångad fisk, resten från vattenbruk. Huvudparten av handeln med fisk och skaldjur går från Syd till Nord och EU är den största marknaden.

I Sverige är kunskapen om ohållbart fiske relativt utbredd och intresset för att göra miljömedvetna val av fisk- och skaldjursprodukter är stor. Men för att konsumentmakt ska kunna bli ett riktigt effektivt verktyg krävs god spårbarhet. Sedan ett antal år finns svenska och internationella miljömärkningar som säkerställer spårbarhet och hållbart nyttjande av fiskeresurser. Genom att certifiera de bästa i klassen och ge dem bättre betalt för sin produkt ges incitament till hela sektorn att förbättra sig. Småskaliga fiskare har i praktiken dock ofta svårt att medverka i miljömärkningssystem på grund av kostnaderna för certifieringen. Tyvärr följer inte all certifiering av marina produkter de krav som ställs på bra miljömärkning, så kallad typ I-märkning, där bland annat en tredje part är involverad i certifieringen.

Naturskyddsföreningen anser:

- att spårbarheten för fisk- och vattenbruksprodukter ska stärkas inom EU genom striktare regler för ursprungsmärkning på livsmedel och genom att EU reviderar och bättre implementerar förordningen om illegalt, orapporterat och oreglerat fiske. Relevanta handelsavtal ska endast omfatta handel med ekologiskt och socialt hållbart fiskade eller odlade produkter,
- att information till konsumenter ska vara lättförståelig och innehålla fångstområde, fångst- eller odlingsmetod, fångstdatum och information om fisken varit fryst, samt
- att miljöcertifieringsorgan ska ge hållbart småskaligt fiske realistiska ekonomiska möjligheter att bli föremål för miljömärkning.

Marint och limniskt vattenbruk

Foder

Fisk producerar protein från vegetabilier mycket mer effektivt än djur på land. Därför kan vattenbruk, eller odling av fisk och skaldjur, bidra till effektiv matproduktion. Vattenbruk medför också mindre koldioxid per kilo slutprodukt än produktion av nötkött. Men tyvärr är de mest eftertraktade arterna inom vattenbruket rovfiskar och matas med fiskfoder baserat på vildfångad fisk. För att växa snabbare får även fiskar och skaldjur som i naturligt tillstånd är växt- och allätare, som hajmal (pangasius), karp och tilapia, fiskmjöl och fiskolja som foder i industriella odlingar. Cirka en fjärdedel av världens marina fiskfångster används till fiskmjöl och fiskolja. För att vattenbruk ska anses hållbart behöver mängden odlad fisk som produceras överstiga mängden vild fisk som används som foder i odlingen. I annat fall bidrar odlingen av fisk till överfisket av världshaven. Dessutom är det viktigt att fisket efter foderfisk inte skadar det lokala ekosystemet där den fiskas eller äventyrar livsmedelstryggheten i Syd. Filtrerande vattenbruksarter såsom musslor och ostron kräver inte något tillskott av foder och har även den stora fördelen att de renar vattnet från näring där de odlas. De kan även nyttjas som foder för uppfödning av rovfisk.

Lokala effekter av vattenbruk

Många fiskodlingar har stora negativa effekter på de lokala ekosystemen. Ofta används medicin och bekämpningsmedel som läcker ut i närmiljön. Även gödande ämnen läcker från odlingarna. Dessa negativa konsekvenser kan minimeras i slutna system där vattnet renas och återanvänds. Majoriteten av dammarna i Syd har dock anlagts på mark som tidigare tillhört och brukats i kustbyar. Ungefär hälften av världens mangroveskogar beräknas ha skövats, de flesta i syfte att anlägga jätteräkodlingar och expansionen fortsätter. Värst drabbade är Indonesien, Indien, Malaysia, Ecuador, Nicaragua, Honduras och Brasilien, där miljontals människors försörjning är kopplad till mangroven. När mangroven skövlas ökar kusterosionen och skyddet mot häftiga stormar och tsunami minskar. Även musselodlingar kan ha negativa effekter lokalt då det under odlingarna ansamlas fekalier vars nedbrytning kan ge syrebrist och botten-död. Därför är det viktigt att odlingar placeras i områden med god cirkulation. För det större ekosystemet anses musselodlingar bidra till minskad näringsbelastning.

Fiskodlingar kan också leda till att vilda fisksläktingar i närheten av odlingarna drabbas av parasiter. Detta gäller till exempel vilda norska laxar som smittas av laxlusar vid de norska odlingarna. I Norge har också många vildlaxbestånd drabbats av genetisk uppblandning med rymlingar från odlingarna. Vissa odlingar är beroende av vildfångade avelsbestånd eller yngel. Eftersom man ännu inte har lyckats få europeisk ål att reproducera sig i fångenskap är ålodlingar beroende av vildfångade ålyngel. I Syd är jätteräkodlingarna beroende av vildfångade befruktade räkthonor som förser odlingarna med

larver. Dessa honor trålas med finmaskiga nät med stora bifångster och skadade havsbottnar som konsekvens.

Naturskyddsföreningen anser:

- att vattenbruk ska bedrivas utan bekämpningsmedel och preventiva tillsatser av läkemedel,
- att vattenbruk ska bedrivas med minsta möjliga negativa effekt på det omgivande vattnet och det lokala ekosystemet och med hänsyn till den totala belastningen på ekosystemet; inom EU ska kraven som följer av vattendirektivet, prioriterade substansdirektivet, art- och habitatdirektivet samt det marina direktivet uppnås,
- att vattenbruk inte ska använda vilda avelsbestånd eller vilda yngel om fisket efter dessa är ohållbart, som till exempel för europeisk ål,
- att regeringarna ska skydda mangroveekosystemet i sin helhet mot expansion av vattenbruk och övrig exploatering, och att redan förstörda mangroveskogar ska återställas,
- att vattenbruksarter och -populationer ska begränsas till sådana utan signifikant risk för genetisk eller parasitisk förorening av inhemska arter och populationer.

Marina däggdjur och fåglar

Valjakt, valfångst och delfinarier

Sälar, valar och andra marina djur sågs från 1600-talet till långt in på förra seklet som en resurs värd att bruka. Jakten var brutal och effektiv och resulterade i att ett stort antal bestånd och arter utrotades. Sedan 1600-talet har människors jakt på valar decimerat antalet valar i världen dramatiskt. Japan, Norge, Danmark och Island tillåter fortfarande valjakt och har inte undertecknat det internationella moratoriet mot valfiske som antogs genom internationella valfångstkommissionen 1986.

Valar hålls ofta i fångenskap i bevarandesyfte, i pedagogiskt syfte och i kommersiellt syfte. Runt delfinarier finns ofta en industri av valfångst som inte sällan är oetisk och brutal. Valar far också ofta illa i delfinarier som inte klarar att tillgodose deras behov och krav på rena och stimulerande livsmiljöer.

Naturskyddsföreningen anser:

- att valar är skyddsvärda och inte ska jagas, obeaktat om bestånden är hotade eller inte,
- att regeringen aktivt ska verka för att i första hand grannländerna Norge, Danmark och Island ska respektera det internationella moratoriet mot valfångst, samt
- att valar inte ska fångas eller hållas i fångenskap i annat än strikt bevarandesyfte, och endast under förutsättning att synnerligen goda förhållanden säkerställs.

Säl och tumlare

I Sverige lever fyra marina däggdjur: gråsäl, vikare, knobbsäl och tumlare. Samtliga har förutom jakt också varit hårt drabbade av miljögifter, främst under 1970- och 80-talet. De tre sälarterna återhämtar sig nu men lider fortfarande av dålig hälsa, förmodligen orsakat av miljögifter. Knobbsälen drabbas också av återkommande virusutbrott. Gråsäl och vikare drabbas av det minskade istäcket i Östersjön. Östersjöpopulationen av tumlaren är på historiskt låga nivåer och riskerar att helt slås ut. Drunkning i fiskeredskap är det enskilt största hotet mot arten.

Buller och ljud

Buller och undervattendjud i våra havsområden, inte minst från den ökande trafiken av fritidsbåtar i form av motorbuller och ekolodssignaler, ökar ständigt. Detta är ett problem såväl för människor som för djur, inte minst de som är beroende av sin hörsel för att söka föda, som t ex tumlare. Även häckande och födosökande fåglar störs lätt av oljud. I vissa havsområden finns därför så kallade hänsynsområden med begränsningar för bulleralstrande aktiviteter. Dock är antalet hänsynsområden fortfarande för få och för små.

Sjöfågel

Ejder och andra dykänder såsom alfågel, sjöorre, alförrädare och svärta har minskat dramatiskt i Östersjön. Även andra fåglar såsom tärnor och trutar har på senare år drabbats av den så kallade fågeldöden, då vuxna individer dör, antalet ägg är reducerat och överlevnaden hos ungar är låg. Det finns misstankar om att fågeldöden beror på B-vitamin-brist i fåglarna, samma näringsbrist som sedan länge är konstaterad hos laxen. Orsakerna till B-vitaminbristen är dock inte klarlagda. Många dykänder omkommer också på övervintringslokaler på utsjöbankarna i centrala Östersjön i fiskenät och på grund av oljeutsläpp. Fåglarna påverkas också negativt av mink som är en främmande och invasiv art i den svenska naturen, inte minst i skärgården.

Skarv är och har historiskt sett varit ett naturligt inslag i den svenska faunan. Arten utrotades helt från Sverige av jakt på 1800-talet men återetablerade sig i Kalmarsund på 40-talet. Sedan dess har fåglarna ökat i antal och håller på att återetablera sig i hela sitt forna utbredningsområde. Skarvens återkomst har haft flera positiva effekter. Dels ger skarven skydd åt häckande sjöfåglar mot mink och andra predatorer. Dels bidrar dess levnadsstrategi, att kolonisera och överge öar, till en successionsordning där näring flyttas från hav till land och övergivna öar blir till näringsrika och biologiskt rika ekosystem i en annars ofta näringsfattig landmiljö.

Naturskyddsföreningen anser:

- att Östersjöns tumlarpopulation ska skyddas genom inrättande av marina reservat och borttagande av fisknät i minst tre viktiga uppväxtområden, senast 2016,

- att antalet sälar ska få fortsätta öka i antal och breda ut sig över hela Östersjön och Nordsjön,
- att förebyggande av sälskador på yrkesfisket främst bör ske genom byte av fiskeredskap; jakt ska endast tillåtas som skyddsjakt i enlighet med art- och habitatdirektivet,
- att begränsningar av skarvpopulationen endast ska tillåtas med skyddsåtgärder som är förenliga med art- och habitatdirektivet,
- att forskning för att förstå orsakerna till B-vitaminbrist och eventuella förändringar av sammansättningen av växt- och djurplankton i Östersjön ska prioriteras,
- att skyddsjakt på mink i områden med mycket sjöfågel fortsatt ska bedrivas med statliga medel, samt
- att aktiviteter som medför buller och undervattenljud ska begränsas och fler hänsynsområden ska bildas utifrån försiktighetsprincipen, med prioritet i områden för tumlare, sälar och fåglar.

Marina skyddade områden

De marina ekosystemen behöver skydd för att säkerställa hög biodiversitet och för att kunna brukas hållbart. Inrättandet av marina reservat är en av de åtgärder som identifierats som mest effektiv för att skydda havens ekosystem trots att många marina arter rör sig över stora områden. Ett nätverk av skyddade områden med representativa habitat fungerar som skyddszoner för lek, fortplantning och uppväxt för unga fiskar och marina djur. Men de fungerar också som refuger för vuxna individer som rör sig över stora områden. På så sätt bidrar de marina reservaten till högre mångfald också i omgivande områden.

Trots flera internationella överenskommelser är enbart 2,5 procent av världens hav skyddade. I Sverige är siffran drygt 6 procent 2012, trots att både det nationella och internationella målet som FN enades om i Nagoya 2010 är att 10 procent av världshaven ska skyddas. Forskningen visar dessutom att detta skydd skulle behöva fördubblas.

Tyvärr saknar många skyddade marina områden, både i Nord och i Syd, regler mot fiske. Ibland tillåts till och med bottenrålning, även i Sverige. I Syd har också många områden skyddats utan att människors rättigheter tillgodosetts och utan att lokala brukare varit delaktiga, vilket ibland har motverkat fattigdomsbekämpning och det tänkta miljöskyddet.

Naturskyddsföreningen anser:

- att minst 20 procent av Sveriges, EU:s och världens havsområden senast år 2020 ska skyddas i marina reservat, där exploaterande verksamheter begränsas; reservaten ska utgöra ett representativt nätverk av habitat samt skydda de mest

hotade och känsliga arterna och habitaten; områdena ska kontrolleras så att överträdelser motverkas och beivras,

- att regeringar och internationella samfund ska intensifiera kartläggningen och dokumentationen av den marina mångfalden genom riktade kontinuerliga anslag, samt
- att där människor traditionellt har brukat marina resurser ska etablering av skyddade områden ske i samråd med lokalbefolkningen och med hänsyn till försörjning, lokal kunskap och hållbar förvaltning.

Främmande arter

Främmande arter som konkurrerar med inhemska arter och som påverkar ekosystemen är ett stort problem. Särskilt i naturligt artfattiga områden såsom Östersjön, kan anpassningsbara arter med hög reproduktions- och spridningsförmåga göra stor skada. Förebyggande åtgärder är centrala eftersom det är omöjligt att agera i efterhand. Arterna sprids ofta med ballastvatten eller på utsidan av fartyg. Ibland införs de avsiktligt, t ex för vattenbruk eller fiske, eller då akvarier och dammar avvecklas.

Naturskyddsföreningen anser:

- att oavsiktlig spridning av främmande arter ska förebyggas genom nationell och internationell implementering av Internationella Havsorganisationens (IMO) konvention om ballastvatten, samt
- att avsiktlig spridning av främmande arter i svensk natur ska förbjudas och beivras av ansvariga myndigheter; spridning ska också förebyggas genom informationsinsatser från myndigheter samt försäljare av sättfisk, akvarie- och dammfisk och andra akvatiska djur.

Sjöfart, båtar och hamnar

Olyckor

Kollisioner och förlisningar med fraktfartyg kan innebära betydande oljeutsläpp, även om det inte rör sig om oljetankfartyg, eftersom de flesta fraktfartyg har stora förråd av bunkerolja i tankarna. I tropiska hav är de initiala skadorna av oljeutsläpp svåra men hög vattentemperatur och stor omsättning gör återhämtningstiden relativt kort. I tempererade hav är situationen ofta tvärtom. Först kan effekterna förefalla begränsade men eftersom oljan finns kvar i många år orsakar den skada under lång tid. Östersjön, där fartygstransporter är mycket omfattande, är därför klassat som ett särskilt känsligt område med strängare regler för båtar såsom krav på dubbelskrov. Men samtidigt som båtarna blir större och säkrare ökar hastigheterna och därmed riskerna för olyckor.

Utsläpp

Oljeutsläpp från fartyg sker ofta avsiktligt. I svenska vatten sker flera hundra per år,

oftast för att tömma och rensa tankar och maskinrum. Oljan skadar främst sjöfågel såsom ejder och alfågel som övervintrar på utsjöbankar. Så många som 100 000 fåglar uppskattas dö varje år bara i Östersjön. En orsak till detta är att det är svårt eller dyrt att göra sig av med oljerester och oljehaltigt avfall i hamnarna, en annan att överträdelser sällan beivras.

Sjöfarten medför även utsläpp av bland annat koldioxid, svavel och kväveoxider. Koldioxidutsläpp från fartyg har minskat betydligt mindre än utsläppen från landbaserade transporter, främst på grund av att bränslet är undantaget skatt. Svavelkraven för fartyg i Östersjön och Nordsjön skärps från 2015 men är fortfarande långt svagare än kraven för landbaserade transporter. Sjöfartens utsläpp av kväveoxid är också mindre reglerade än biltrafikens trots att teknik finns. Luftföroreningar svarar för ungefär en tredjedel av de kvävemängder som når Östersjön. Ett enkelt och kostnadseffektivt sätt att minska utsläppen är att sänka hastigheten, vilket även främjar säkerheten till havs.

Hamnar

Många svenska kustkommuner planerar för en djuphamn, oberoende av om de rätta förutsättningarna finns eller inte. Det leder till muddringar och stora infrastruktur-satsningar. Utbyggnad av småbåtshamnar sker också på många håll, även där exploateringsgraden och naturvärdena är höga.

Naturskyddsföreningen anser:

- att hänsyn ska tas till reproduktions- och födosöksområden för säl, sjöfågel, fiskar och valar vid all farleds- och infrastrukturplanering,
- att regeringen ska stärka övervakningen av miljöregler för sjöfarten (om oljeutsläpp, svavelhalt i bränsle och utsläpp av luftföroreningar) i form av flygövervakning och intensifierad provtagning samt lagstifta om skarpare påföljd när regler bryts,
- att Sverige ska vara pådrivande för en EU-gemensam reglering som möjliggör miljöbeskattning av sjöfarten, i andra hand för ett system för handel med utsläppsrätter av växthusgaser som omfattar åtminstone all EU-intern sjötransport,
- att Sverige ska införa mer differentierade farleds- och hamnavgifter för att bl a stimulera energieffektiva fartyg och obligatorisk tanktömning i hamn,
- att miljö- och säkerhetsanpassad fartbegränsning ska införas för sjöfarten, inledningsvis inom Sveriges gränser,
- att svavelhalten i marina bränslen ska sänkas ytterligare och utsläpp av svavel- och kväveoxider från båtar ska i största tekniska mån minimeras globalt; i de fall det är svårt att snabbt få till stånd internationellt bindande utsläppskrav bör ekonomiska styrmedel, som t ex utsläppsavgifter, införas, samt

- att regeringen ska göra en övergripande planering av lämpliga platser för djuphamnar med beaktande av de miljömässiga marina förutsättningarna och redan tillgänglig infrastruktur.

Båtbottenfärger

Över hela världen målas fartyg och båtar med giftiga och inte sällan svårnedbrytbara och bioackumulerbara båtbottenfärger för att undvika påväxt. Läckage av tungmetaller från båtskrov fortsätter förgifta många grunda marina områden, trots förbud mot vissa av dem. Detta påverkar många viktiga födosöks- och uppväxtområden för akvatiska organismer, särskilt sommartid då den biologiska aktiviteten och antalet båtar är som störst.

Reglerna för båtmålning varierar mellan olika vatten. I sötvatten är alla former av giftiga båtbottenfärger förbjudna. På Sveriges östkust är enbart de minst giftiga färgerna tillåtna, men reglerna följs inte alltid av enskilda båtägare. Idag finns också många alternativa metoder för att motverka påväxt såsom båtbottevävningar och spolplattor för att underlätta för mekanisk rengöring. Små båtar som inte används så ofta kan med fördel förvaras på land.

Naturskyddsföreningen anser:

- att miljöskaadliga båtbottenfärger med giftiga, långlivade eller bioackumulerbara ämnen ska förbjudas nationellt och internationellt till förmån för alternativa mekaniska metoder eller biologiskt aktiva antipåväxtmedel, samt
- att ägare av båtklubbar och marinor ska ta ansvar för att medlemmar och kunder inte målar sina båtar med otillåten färg.

Tvåtaktsmotorer

Gamla tvåtaktsmotorer släpper ut en tredjedel av bränslet oförbränt i vattnet. Bensin är mycket giftigt för akvatiska organismer och de mest aktiva substanserna binder till organiskt material och förs därmed uppåt i näringskedjan. Ofta sker utsläppen under sommaren, då produktionen är som högst och ekosystemen som känsligast. Alkylatbensin är den minst giftiga oljefraktionerna men tillgänglighet och efterfrågan på alkylatbensin är låg i Sverige idag.

Naturskyddsföreningen anser:

- att gamla tvåtaktsmotorer ska lagligt tvingas köra på den mindre giftiga alkylatbensinen och till dess bör tillgång och efterfrågan på alkylatbensin stimuleras genom statliga ekonomiska incitament och konsumentinformation,
- att det behövs styrmedel som steg för steg driver utvecklingen bort från bränsleslukande och smutsiga motorer, exempelvis ett malus bonus-system, differentierat så att tvåtaktare missgynnas och fyrtaktare gynnas, samt
- att det ska finnas en statlig inköpspremie för elmotorer.

Miljögifter

I fiskar uppmäts ofta markant högre halter av miljögifter än i djur på land. Detta gäller särskilt rovfiskar som gädda, lax och tonfisk eftersom de ackumulerar miljögifter från sina bytesdjur, så kallad biomagnifikation. Luftburna miljögifter sprids ofta mot polerna, vilket förklarar höga halter av t ex kvicksilver i svenska sjöar trots att utsläpp länge varit förbjudna i Sverige. I Östersjön, som är ett innanhav med begränsat vattenutbyte och en stark skiktning, stannar långlivade och bioackumulerande ämnen mycket länge i systemet. Halterna av till exempel PCB, DDT och dioxin som främst släpptes ut på 1970- och 80-talen finns fortfarande i höga halter i biota, särskilt i fettrika djur såsom lax, ål och säl. För dioxin är halterna i flera fiskarter i Östersjön fortfarande så höga att konsumtionen medför stora hälsorisker. Nyare kemikalier som vissa bromerade flamskyddsmedel och perflourerade ämnen ökar också. Situationen är likartad i flera andra havsområden.

I Syd är den diffusa belastningen av miljögifter till havs ännu inte lika stor som i Nord men lokal påverkan från jord-, skogs- och vattenbruk samt från industrier är ofta betydande och får avsevärda konsekvenser för växt- och djurlivet, samt för de människor som är beroende av detsamma.

Många miljögifter i haven kommer från kemikalieanvändning på land. Men det finns också kemikalier som sprids direkt i havet, t ex har många industrier historiskt sett placerats vid havet för att ha god tillgång till transport, såsom smältverk och pappersmassaindustrier. Detta har gett upphov till förorenade sediment som ofta fortsätter att läcka i vattnet. Andra direkta källor till hav är båtbottnfärger och fartygstransporter. Vid muddring dumpas ofta förorenade muddringsmassor i havet. Inte sällan på transportbottnar vilket leder till spridning av miljögifter i vattnet.

Kemikaliepolitiken är alldeles för svag för att klara målsättningen giftfri miljö till år 2020 och föreningens detaljerade ståndpunkter utvecklas i policyn för Miljögifter, bl a följande behövs:

Naturskyddsföreningen anser:

- att hanteringen av kemikalier och varor i samhället ska baseras på försiktighetsprincipen, vilket betyder att:
 - ämnen med okända eller bristfälligt kända egenskaper ska klassas och hanteras som farliga tills motsatsen påvisats,
 - ämnen som är långlivade, bioackumulerbara eller på annat sätt farliga ska fasas ut snabbt; nya sådana ämnen ska inte introduceras,
 - särskild försiktighet krävs för barn och unga,
 - farliga ämnen ska bytas ut mot mindre farliga ämnen eller annan teknik (utbytesregeln),

- att Sverige ska respektera de gränsvärden för miljögifter i fisk som satts på EU-nivå för att skydda konsumenter; fisk med halt över ett specifikt gränsvärde (t ex dioxin) eller med hög sammanlagd belastning av flera miljögifter (cocktaileffekt) ska inte få säljas,
- att miljöövervakningen i haven ska utökas kontinuerligt så att den inkluderar nya miljögifter som sprids i miljön,
- att borttagandet av läckande sediment i industriens recipienter enbart ska göras då aktivering och vidare spridning av farliga ämnen kan undvikas, samt
- att dumpning av förorenade sediment och muddermassor ska ske på land och i områden med obetydlig spridningsrisk till omgivningen.

Blysänken och ammunition

I Sverige är blyförgiftning en relativt vanlig dödorsak för havsörnar och andfåglar, t ex knölsvan. Andfågeln tros få i sig blyet via födan, och havsörnar när de äter sjöfåglar som utgör en viktig del av deras föda. Andfågeln riskerar direkt exponering för blyhagel och blysänken är störst i strandnära och grunda områden, där korroderande blyföremål utsätts för vattenrörelser så att bly lätt sprids.

I Sverige finns idag ett förbud mot blyhagel över vatten och våtmarker men detta gäller inte över land eller för militär verksamhet. Militär ammunition innehåller förutom bly även koppar, zink och antimon som är giftiga för vattenlevande organismer. Dessutom innehåller krut ofta nitroglycerin som är toxiskt för vattenlevande djur och alger. Bly sprids även till vatten genom tappade blysänken vid fiske.

Naturskyddsföreningen anser:

- att bly och andra tungmetaller ska förbjudas i ammunition som kan spridas i naturen,
- att Försvarsmakten och andra myndigheter ska vara föregångare i att fasa ut all spridning av bly och andra farliga ämnen i ammunition till miljön,
- att miljöbalken ska ändras så att militär verksamhet underställs samma miljökrav som övriga verksamheter, samt
- att blysänken ska förbjudas.

Skräp

Nedskräpning skapar stora problem i haven. Det mesta skräpet sjunker till botten, men en del flyter omkring under lång tid och hamnar på stränder eller bryts ner till små partiklar som stannar i de fria vattenmassorna. Skräp kan både vara organiskt material och metaller men det allra mesta utgörs av svårnedbrytbara plaster. Djur skadas när de fastnar i skräp som gamla fisknät och linor, men många djur äter också skräp som de förväxlar med föda. I nästan samtliga upphittade undersökta döda stormfåglar i Nord-

sjön finns det skräp i magarna. Skräpet leder till svält och miljögiftbelastning i djuren. Även det skräp som brutits ner till mikroskopiska partiklar kan ge negativa effekter när de tas upp av djur, exempelvis mikroplaster och nanopartiklar som förutom att de själva kan vara giftiga kan antas transportera farliga ämnen in i djuret.

Naturskyddsföreningen anser:

- att spridningen av marint skräp ska minimeras genom internationella överenskommelser och nationella åtgärder, även mikroskopiskt skräp såsom klädesfibrer och nanopartiklar ska hanteras.

Olja och gasutvinning

Utvinning av olja och naturgas till havs har stora negativa konsekvenser för den marina miljön genom spridning av borrhingsrester och miljögifter samt genom fysisk påverkan på botten. Att borra långt under ytan medför extra stora risker. Prospektering efter olja och gas sker ofta med tryckluft som skapar buller som negativt påverkar både fiskar och marina däggdjur. Stora oljeolyckor får ödesdigra konsekvenser för arter och habitat.

Naturskyddsföreningen anser:

- att en internationell överenskommelse ska antas om att inte borra i arktiska hav där effekterna av olyckor är än mer vittgående än i tempererade och tropiska hav,
- att Helcom ska anta en ministerdeklaration mot oljeborring i Östersjön, samt
- att en internationell överenskommelse om att förbjuda olje- och gasprospektering med tryckluft ska antas.

Naturskyddsföreningen

Ge oss kraft
att förändra
Pg.90 1909-2

Naturskyddsföreningen. Box 4625, 11691 Stockholm.
Tel 08-702 65 00. info@naturskyddsforeningen.se

Naturskyddsföreningen är en ideell miljöorganisation med kraft att förändra. Vi sprider kunskap, kartlägger miljöhot, skapar lösningar samt påverkar politiker och myndigheter såväl nationellt som internationellt. Föreningen har ca 191 000 medlemmar och finns i lokalföreningar och länsförbund över hela landet.

Vi står bakom världens tuffaste miljömärkning
Bra Miljöval.

www.naturskyddsforeningen.se

Bra Miljöval